

# Великий слов'янин

## Тадеуш Костюшко: поляк, білорус чи українець?

### ТАДЕУШ КОСТЮШКО

Ім'я Тадеуша Костюшка (1746-1817) є добре відомим. Поляки вважають його своїм національним героєм. Він є почесним громадянином США та Франції. Дійсно, Костюшко чимало зробив для здобуття американцями своєї незалежності. До сьогоднішнього дня в американській військовій академії у Вест-Пойнті стоїть пам'ятник польському діячеві, якому курсанти віддають честь.

Останнім часом про Костюшка як про свого національного героя почали говорити білоруси. У Білорусі створений фонд його імені, який, зокрема, провів міжнародну конференцію, присвячену цій видатній особистості, відновив садибу в Морачевщині, де ніби народився Костюшко. Про Костюшка як про «свого», білоруса, пишуть сучасні білоруські дослідники.

Щодо українців, то для них цей історичний персонаж є малоцікавим. Його діяльність зовсім не вписується в українські стереотипи національних героїв. Тому українці не прагнуть долучити Костюшка до свого пантеону видатних осіб. І це незважаючи на те, що він мав безпосереднє відношення до України й українців. Принаймні є підстави вести мову про його українське етнічне коріння.

### 1. КОРИННЯ

Взагалі щодо етнічного походження Костюшка, то тут немає ні чіткості, ні однозначності. Без сумніву, Костюшко відчував на собі потужний вплив польської культури. Навчався й деякий час жив у Польщі. Певно, польську мову вважав рідною. Переважно спілкувався нею. Проте вважати його поляком за етнічним походженням проблематично. Тому в деяких публікаціях про нього пишуть, як про «польського генерала», «польського діяча» тощо. Дійсно, ні його прізвище, ні походження не були польськими.

Останнім часом деякі білоруські автори намагаються довести білоруське походження Костюшка. Чи не головним аргументом для них у цьому плані є той факт, що він народився на території сучасної білоруської держави. Нині в білоруській літературі набула поширення версія, ніби мати Костюшка, Текля Ратомська, була греко-католичкою (як і більшість білорусів того часу) й спочатку охрестила свого сина за греко-католицьким обрядом, давши йому ім'я Андрій. Взагалі це ім'я було дуже популярним як у білорусів, так і в українців і пов'язувалося з іменем апостола Андрія Первозванного - легендарного хрестителя Київської землі. Далі, відповідно до цієї легенди, батько-католик, який був у від'їзді, повернувшись додому й довідавшись, що вчинила його дружина, перехрестив сина і дав йому ім'я Тадеуш.

І все ж така версія видається досить сумнівною. По-перше, вона не має серйозного джерельного підтвердження. Взагалі щодо народження Т.Костюшка, його місця й часу, маємо вкрай мало інформації. Та й навіть ця інформація не є певною. Наприклад, свого часу велися дискусії, де народився Костюшко - у родовому помісті Сехновичі чи у фільварку Мерачовщина поблизу містечка Косово. По-друге, ця версія нагадує гарну, але малоправдоподібну легенду. Як правило, у конфесійно змішаних шляхетських сім'ях (наприклад, католицько-уніатських), котрі мали поширення у той час в Україні та Білорусі, батьки узгоджували, за яким обрядом будуть хрещені їхні діти. Така ситуація, коли дружина хрестить дитину за певним обрядом усупереч волі чоловіка, видається

екстраординарною. Та й «подвійне хрещення» у одній церкві (адже і римо-католики, і греко-католики були членами тієї самої конфесії) було малоймовірним. Хоча в ті часи, коли в Речі Посполитій панувала політична анархія й шляхта відчувала себе дуже вільно, все могло трапитися.

Очевидно, білоруських дослідників на версію про перехрещення Костюшка наштотувув той факт, що його повне ім'я звучало так - Андрій Тадеуш Бонаветура. Щоправда, своїм першим іменем Костюшко не користувався, а використовував друге. І саме так ввійшов у історію.

Певно, щоб з'ясувати етнічне походження Костюшка, варто звернутися і до його родинного дерева, і до етнічного обличчя того регіону, де жили його предки і де він народився. Вважається, що родинним селом Костюшків є Сехновичі (зараз Великі й Малі Сехновичі Жабинського району у Брестській області). Зустрічається, правда, думка, ніби ним є село Сигневичі у Березівському районі в тій самій області. Та, хоч би як там було, ці села розташовані близько й належать до одного регіону. Відповідно до свідчень єзуїтського автора К.Нясецького (1682-1744), який користувався при складанні свого «Гербовника» деякими втраченими для нас документами, у 1458 р. дрібний шляхтич Федір отримав від великого князя литовського Казимира IV Ягелончика маєток Сехновичі з двома прилеглими до нього поселеннями. Син Федора Кость (Костюшко) служив секретарем у канцелярії великого литовського князя Олександра I і в перші роки панування Сигізмунда I Старого (орієнтовно з 1492 по 1509 рр.). Останній у 1509 р. підтвердив права Костюшка Федоровича на Сехновичі й дозволив користуватися шляхетським гербом. З того часу представників цього роду іменували Костюшками-Сехновицькими. Володіли вони землями неподалік Бреста й Кобрини. Переважно одружувалися з місцевими шляхтянками. Словом, належали до корінних мешканців цього регіону.

За віровизнанням Костюшки були православними. У своїх родових маєтках вони будували православні храми. Коли на Берестейщині православні прийняли унію, Костюшки, певно, теж стали уніатами. А згодом покатоличилися. Хоча, судячи з усього, на їхніх землях не було костьолів, а стояли греко-католицькі храми. Принаймні це стосується Сехновичів.

Коли сучасні білоруські дослідники твердять, що Костюшки - «старовинний дворянський рід білоруського походження», вони явно лукавлять. Регіон, де жили Костюшки, не належав до білоруської етнічної території. Брест, Кобрин, сусідній з ними Кам'янець в давньоруські часи входили до складу Волинського князівства із центром у нинішньому м. Володимирі-Волинському. Велику увагу розбудові Берестейщини приділив князь Володимир Василькович, що жив у другій половині XIII ст. За його наказом був відбудований Брест, засноване місто Кам'янець (Біла Вежа). До речі, від імені цього міста йде назва всевітньо відомої Біловезької пущі. З іменем Володимира Васильковича пов'язана перша згадка в літописних джерелах про Кобрин. Цей князь приділяв також увагу розвитку культури. Зокрема, в Брест і Кам'янець він передав різноманітне церковне начиння й богослужбові книги.

Берестейщина входила до складу однієї Володимирсько-Берестейської єпархії з центром у Володимирі-Волинському. Зрозуміло, що в її межах здійснювався інтенсивний культурний обмін. І в культурно-етнічному плані цей регіон був єдиний. Навіть сьогодні, незважаючи на полонізацію, тотальну русифікацію, а пізніше білорусизацію, на відсутність на Берестейщині українських шкіл, засобів масової інформації, тут у селах і навіть невеликих містечках можна почути гарну українську мову. Невипадково саме під Кобрином народився український поет, співець Полісся Д.Фальківський. Його вірш «Очерет мені був за колиску...» був покладений на музику й став українською народною піснею, своєрідним гімном українських поліщуків.

Певним свідченням на користь білоруського походження Костюшка можна вважати його гіпотетичне місце народження у фільварку Мерачовщина. Розташовувався той буквально за кілька кілометрів від містечка Косово на території сучасного Івацевицького району Брестської області. Цей район є перехідною зоною між українськими й білоруськими етнічними територіями. Більшість території району є білоруською, за винятком кількох сілрад. Принаймні Косово з прилеглими околицями варто вважати територією білоруською. Однак народження Костюшка в Мерачовщині є дискусійним. Лише в 1834 р., через 17 років після смерті Костюшка, косовський ксьондз Станіслав Нарбут видав посвідчення про його народження. Власне, воно засвідчувало, що той був охрещений у Косові. Про Мерачовщину в ньому нічого не говорилося. Після смерті Костюшка тривалий час (аж до 80-90-х рр. ХІХ ст.) переважав погляд, що місцем його народження є Сехновичі. І лише в 80-90-х рр., значною мірою завдячуючи польському історичу Т.С.Корзану, утвердилася думка про Мерачовщину як місце народження Костюшка. Проте ця версія базується на здогадах, а не на документальних свідченнях. Тому дослідники навіть сьогодні з певним скепсисом ставляться до версії щодо Мерачовщини.

На нашу думку, ситуація з народженням та хрещенням Костюшка могла виглядати таким чином. Він цілком міг народитися в родовому маєтку Сехновичі, де, до речі, жив у дитячі й молоді роки. Але оскільки тут не було католицького храму, батьки вирішили відвезти дитину й охрестити в Косово, яке було порівняно недалеко.

Підтвердженням білоруськості можна вважати самоідентифікацію Костюшка. Добиваючись чину генерала в армії Речі Посполитої, він характеризував себе як «природного литвина». Сам же термін «литвин» виступав як один із етнонімів білорусів. Правда, з контексту документів, де себе Костюшко характеризував литвином, випливало, що йдеться, власне, не про

етнічну, а політичну приналежність. Він хотів вказати, що його предки жили на території Великого князівства Литовського й обіймали тут різні державні посади.

Аналізуючи дані про народження Костюшка, родину й рід, до яких він належав, приходимо до висновку, що його за етнічним походженням швидше варто вважати українцем, ніж білорусом. Представники роду Костюшків протягом багатьох століть (починаючи не пізніше середини XV ст.) жили на українській етнічній території. Тут були їхні родові маєтки. Родичалися вони переважно з представниками місцевої еліти, котрі теж довгий час були православними, потім уніатами й вважали себе «русинами».

## 2. ПОЧАТОК ШЛЯХУ

Дитячі й молоді роки Костюшка теж пройшли на українській етнічній території. До 1755 р. він жив у Сехновичах. Потім орієнтовно до 1760 р. навчався в Любешові, який, до речі, зараз входить до складу України. Потім Костюшко ще близько п'яти років, до 1765 р., жив у Сехновичах. Очевидно, він знав мову місцевого населення, яка була українською, а також їхню традиційну культуру. Інше питання - наскільки сприймав їх. Можливо, якийсь інтерес до цієї культури в нього й був. Адже за своїми політичними уподобаннями Костюшко належав до демократів і намагався покращити становище простолюду.

Очевидно, він, як і його сусіди-шляхтичі, зараховував себе до еліти і орієнтувався на елітарні зразки тогочасної польської культури. Місцева українська шляхта Берестейщини в той час була достатньо полонізованою. І Костюшки тут не були виключенням.

Освіту Костюшко отримував переважно польською мовою й латиною.

Спочатку, очевидно, навчався вдома, потім - у школі піарів. Завершив освіту в рицарській (кадетській) школі у Варшаві.

Його діяльність, погляди, які він висловлював, можна вважати такими, що і в плані політичному, і в плані культурному були зорієнтованими на Польщу.

Виходячи з вищесказаного, певно, є підстави вважати Костюшка деєтнізованим українцем, що «став поляком». Звичайно, у нас немає підстав робити з Костюшка «великого українця» чи, тим більше, українського національного героя. Це був «блудний син України». Як і багато інших «блудних синів», він працював на інші народи. Причому працював талановито.

Однак, з іншого боку, було б невірно повністю відрікатися від нього. Ми повинні пам'ятати, що один із найвидатніших польських і американських національних героїв був за походженням українцем. Водночас це мусить бути для нас уроком. Приклад Костюшка (і не лише його) змушує замислитися над тим, чому дійсно талановиті, енергійні люди не працюють на благо свого народу, а працюють на інших.

Петро КРАЛЮК, доктор філософських наук